

4-ojo pėstininkų pulko veiksmai Širvintų–Giedraičių mūšyje 1920 m.

Istorikas Vytautas Lesčius savo knygoje „Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920“ pastebėjo, kad mūšis nepagrįstai vadinamas Širvintų–Giedraičių vardu. Musninkų apylinkėse vyko ne mažiau intensyvios bei reikšmingos kovos ir 4-ojo pėstininkų pulko nuopelnai Lietuvos gynybai 1920 m. turėtų būti vertinami ne ką mažiau nei 7-ojo ar 2-ojo. Istorikas užpildo nemažai istoriografijos spragų, aptaria svarbiausias mūšių vietas, kritinius momentus ir kovų prie Musninkų reikšmę. Pritardami šioms mintims, vis dėlto turime pastebėti, kad tinkama analizė neatlikta, nes neatsižvelgta į kitos, Vidurine Lietuva vadintos lenkų kariuomenės informaciją, nėra dokumentiškai pagrįsta pulko sudėtis, neatlikta kiekybinė ir kokybinė analizė, taigi nežinomas jėgų santykis, o pateikti duomenys teisingesni tik apibūdinant lietuvių padėtį. Taip pat nėra atskleista, kas ir kur priėmė sprendimus, klydo ar gelbėjo situaciją. Šiuo metu atliekamas mūšių analizės metodika paremtas viso 1920 m. spalio–lapkričio karinių veiksmų dešiniajame Neries krante, 1-osios Lietuvos divizijos atsakomybės rajone tyrimas, kurio dalis ir pateikta šiame straipsnyje.

Lenkijos kariuomenės veiksmai per šią operaciją nėra detalios tirti, apsiribota tik lakoniškomis pastabomis ir bendromis išvadomis. Minint Lietuvos nepriklausomybės kovų šimtmetį, svarbu tai aptarti. Šiuo metu neturint galimybės naudoti Lenkijos Respublikoje esančią archyvinę medžiagą, situaciją kiek gelbsti 1928–1932 m. rašyta Lenkijos kariuomenės pulkų istorija, bent iš dalies užpildanti esamas spragas. Kadangi prieš 4-ąjį pėstininkų pulką daugiausia kovojo buvusios 1-osios lietuvių ir baltarusių divizijos Naugarduko pėstininkų pulkas, veikęs vienoje brigadoje su Gardino pėstininkų pulku, mūšio analizei galime pasitelkti dviejų pulkų – 4-ojo lietuvių pėstininkų ir lenkų Naugarduko pulko duomenis bei kovinių veiksmų ataskaitas, nors jas lenkai rašė praėjus kuriam laikui. Pastebėtina, kad Naugarduko pulko ataskaitos, išleistos atskira publikacija, lyginant su kitų pulkų, yra detalios.

Lietuvių istoriografijoje yra bendrų operacijos aprašymų. Visuotinį vaizdą pateikė V. Lesčius, o detalų 4-ojo pėstininkų pulko tyrimą atliko Gintautas Surgailis¹. Autoriai daugiausia rėmėsi Lietuvos kariuomenės dalinių kovos veiksmų aprašymais. Tokie darbai gerokai palengvino Lietuvos kariuomenės šaltinių tyrimus, ypač datuojant konkrečius veiksmus ir nustatant

Lietuvos kariuomenės padalinius, dalyvavusius kovos veiksmuose. Tačiau siekiant atlikti detalesnį tyrimą, teko pasitelkti archyvinius šaltinius, ypač aiškinantis kokybinius ir kiekybinius konkrečių mūšių parametrus.

Atliekant tyrimą remtasi ir atsiminimais. Detaliausiai kovas aprašė Stepas Dykūnas 1928 m. publikacijoje „Karyje“². Kaip žinoma, S. Dykūnas bendradarbiavo leidžiant neperiodinį 4-ojo pėstininkų pulko leidinį „Senolių takais“³ ir buvo savotiškas pulko istorikas.

Širvintų–Giedraičių mūšis buvo baigiamasis karo su lenkais ir visų Nepriklausomybės kovų akordas, neskaitant Klaipėdos sukilimo, kuris nors ir buvo sudėtinė Nepriklausomybės kovų dalis, vyko susiklosčius jau kiek kitokiai geopolitinei situacijai. Kaip žinoma, Lenkijos valstybė, vadovaujama valstybės viršininko Józefo Piłsudskio, negalėdama legaliu būdu atkovoti lietuviškųjų žemių, jų valdytų 1919–1920 m., imitavo prastai maskuotą maištą, kuriam vadovauti buvo paskirtas generolas Lucjanas Żeligowski. „Maištininkų“ kariuomenės pagrindu tapo 1-ojo lietuvių–baltarusių pėstininkų, dalis 2-osios lietuvių–baltarusių divizijos ir priskirti kavalerijos, artilerijos padaliniai, taip pat aviacija, inžinieriai ir kt. Šios pajėgos užėmė Vilnių, atstūmė lietuvius per keliolika kilometrų, laukdamos diplomatinio sprendimo ir aprūpinimo, tačiau paaiškėjus, kad Antantės komisija nesileido apgaunama ir lietuviai skubiai mobilizuoja pajėgas galimam Vilniaus atsiėmimui, nusprendė išlaikyti iniciatyvą savo rankose ir sumušti Lietuvos kariuomenę, priversti lietuvius pradėti taikos derybas lenkų sąlygomis, blogiausiu atveju pasiekti Šventosios upės liniją ir įvelti lietuvius į ilgalaikį konfliktą su vadinamąja Vidurine Lietuva, taip ilgam supančiojant Lietuvos valstybės pastangas tapti reikšmingesne valstybe, Lietuvos valstybę paverčiant daugiau problema nei politiniu sprendimu. Lenkų veiksmus stipriai veikė prastėjantis želigovskininkų politinis statusas ir resursų trūkumas. Lietuvos kariuomenės padėtis ir diplomatinis statusas vis gerėjo: želigovskininkai savo veiksmais akivaizdžiai laužė Suvalkų sutartį, ignoruodami Spa konferencijos susitarimus. Tačiau tuo pačiu metu lenkų argumentai, jog kovojama lenkų gyvenamoje teritorijoje, kad lietuviai visiškai nesubrendę valstybingumui, o Lietuvos kariuomenė savarankiškai nieko padaryti negali, kad pati Lietuva yra vokiečių ir bolševikų padarinys, taip pat buvo reikšmingi. Lietuvos valstybė sąjungininkų akyse, ypač aristokratų sluoksniuose atrodė prastai. Lenkai ir jų pusę palaikantys Lietuvos dvarininkai atrodė patikimesni sąjungininkai. Visos šios aplinkybės leido lenkams tikėtis, kad anksčiau ar vėliau jų politika sulauks nebylaus palaikymo ir, kaip jie tyčia vadino, „Kauno Lietuvos“ problema bus išspręsta⁴. Plačiau apie diplomatinis ir geopolitinius mūšio aspektus bus rašoma planuojamoje išleisti monografijoje.

Lucjano Żeligowskio plane lapkričio 17 d. buvo numatytas Vidurinės Lietuvos kariuomenės puolimas dešiniajame Neries krante. Jį sudarė pagrindinis smūgis Gardino ir Naugarduko pulkų pėstininkų brigados pajėgomis Musninkų ir Širvintų kryptimi, ypač akcentuojant Širvintas, ir kavalerijos brigados reidas Kėdainių kryptimi, kurį turėjo užtikrinti pagalbini generolo Baranowskio pėstininkų brigados smūgis ties Giedraičiais ir į rytus nuo jų. Lietuvos

valstybei toks scenarijus buvo labai pavojingas, nes grėsė vidiniams Lietuvos regionams, galėjo nutraukti pagrindinę geležinkelio arteriją, jungiančią šiaurinę Lietuvą su pietumis. Padėtį ypač apsunkino absoliutus lenkų kavalerijos vyravimas, nes jokių prilygstančių judriųjų pajėgų lietuviai neturėjo ir greitai laiku negalėjo sutelkti. Kita vertus, pėstininkų ir kavalerijos ataka tarpusavyje buvo prastai koordinuojama, net planavimo fazėje nebuvo sąveikos, taigi realiai puolimas virto dviem tarpusavyje nesusietais veiksmis, ir visos operacijos sėkmė priklausė nuo atskiro baro gebėjimo apsiginti. Jeigu kavalerijos veiksmai būtų koordinuojami planuojant galimą prasiveržimą, nutraukiant geležinkelių komunikacijas ties Jonava, padariniai galėjo būti daug liūdniesni. Tikriausiai tokiam planui įtakos turėjo Lietuvos dvarininkų lūkesčiai, kad sukils Nevėžio upės slėnyje gyvenę lenkai, nors rimtų dokumentinių tokios hipotezės įrodymų nėra. Lenkų konspiracinis judėjimas po demaskuoto Lenkų karinės organizacijos (POW) sąmokslu buvo gerokai susilpnėjęs ir jokių tokio sukilimo apraiškų nepastebėta. Tokiu būdu pagrindinis vaidmuo teko pėstininkų ir artilerijos kovai prie Musninkų ir Širvintų, taigi tiriami 4-ojo pėstininkų pulko veiksmai turėjo ne tik taktinę, bet ir operacinę reikšmę.

4-ojo pėstininkų pulko ir Naugarduko pulko atsakomybės baras iš esmės sutapo, taigi galima sakyti, kad tarpusavyje kovojo du pėstininkų pulkai su artilerija. Pietinis pozicijos sparnas rėmėsi į Neries upę, o šiaurinis – į Vilniaus–Ukmergės plentą, kuris abiem pulkams nebe priklausė, paliekant jį atitinkamai 7-ajam lietuvių ir Gardino lenkų pulkams, tarpusavyje kovojantiems Širvintose ir jų apylinkėse.

Kariuomenių gynybai ir puolimui labai svarbūs keliai. Pagrindinis lenkų taktinio puolimo tikslas turėjo būti Musninkai, vietovė, į kurią vedė visi pagrindiniai ir šalutiniai krašto keliai (iš viso su apylinkėmis septyni). Kariuomenė, kontroliuojanti šiuos kelius, galėjo nesunkiai permesti pajėgas iš vienos vietos į kitą, išnaudodama vidines komunikacijos linijas, kai puolantysis turėjo įveikti nemažus atstumus, rizikuoti parasti toliau nuklydusius padalinius, išskaidyti jėgas ir lemiamu momentu į kovą stoti tik su dalimi pajėgų.

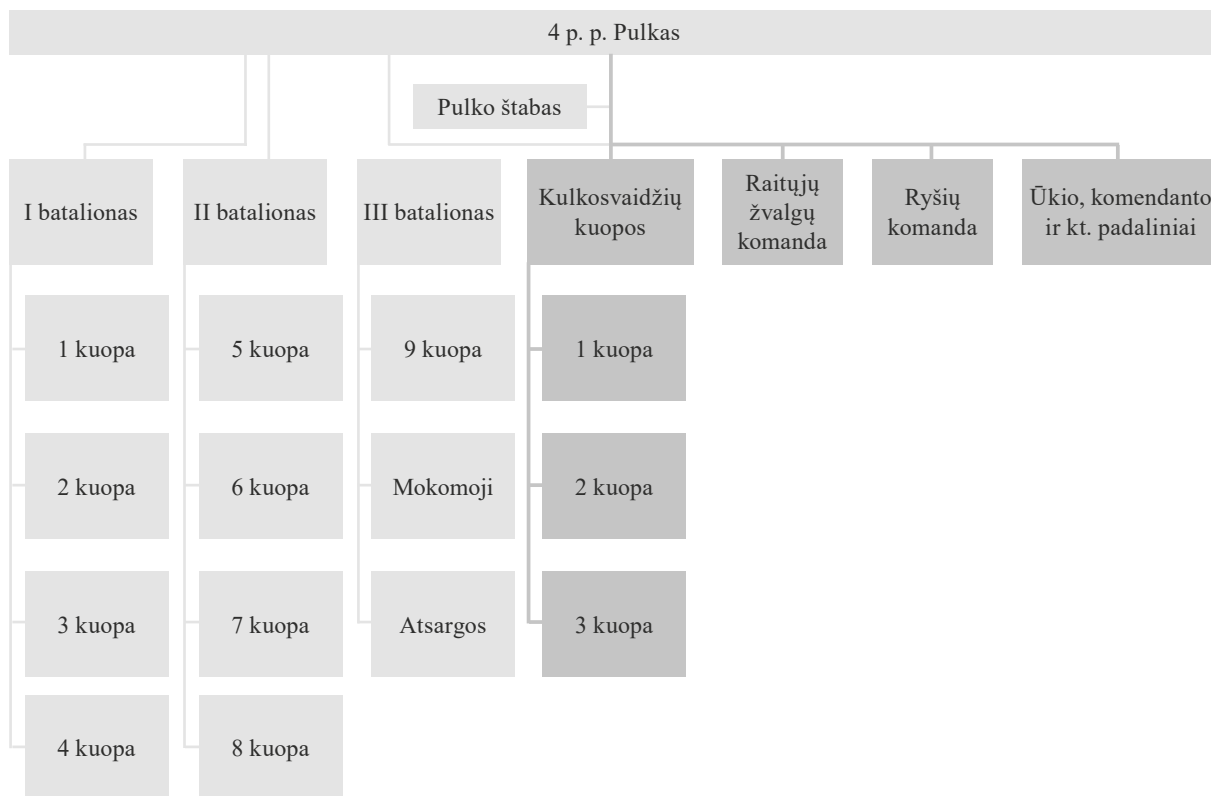
Pagrindinis kelias, kuriuo galėjo judėti abi kariuomenės, buvo Jauniūnai–Bartkuškis–Papiernia–Maišiagala, ėjęs puslankiu iš šiaurės į vakarus, pietvakarius ir pamažu sukantis į pietus, pietryčius, atsišakodamas ties Papiernia per Kaimynus ir Daubariškį į Musninkus. Jis buvo patogiausias ir arčiausias, tačiau juo judėti nebuvo lengva, nes kelią kirto keli upeliai su patogiomis ginti pozicijomis ir dėl atviros vietovės buvo lengva jį stebėti. Ypač svarbi buvo griova, einanti į rytus nuo Musninkų per Kaupliškius, Bajariškius ir Trapiškius. Pietinis šios pozicijos sparnas rėmėsi į Musės upę, o šiaurinis – į miškingas pelkes, plytinčias iki Dobroliškių ir toliau iki Musninkų–Širvintų vieškelio. Alternatyvūs keliukai, kuriais buvo galima vykdyti apeinamuosius manevrus, buvo du. Kelią palei Nerį (Kernavė–Valiukiškiai–Pakalniškiai–Ardiškiai–Mugninkai) gerai saugojo gamtinės kliūtys ir parengti greičiausiai lietuvių kasti apkasai ties Pakalniškiais. Vietinių gyventojų liudijimu, šis kelias galėjo būti naudojamas tik esant sausam orui, kitu metu judėjimas juo buvo gerokai lėtesnis, be to, kitą Neries krantą

kontroliavo lietuviai ir bet kada galėjo atvykti pagalba. Trečias kelias – Kernavė – Sutkuškio dvaras – Kunigiškiai–Rusokai–Musninkai buvo patogesnis, tačiau taip pat nesaugus, tuo labiau kad Kernavė vis dar buvo lietuvių rankose, kurie rengėsi galimam puolimui iš pietryčių–pietų, tai liudija apkasų liekanos Musninkų senosiose žydų kapinėse. Minimi ir seni įtvirtinimai tarp Pajuodžių dvaro ir Romaniškių (Ramoniškių), tikriausiai dengę tarpą tarp Neries upės ir Spėros ežero. Žinant, kad labai svarbu buvo išlaikyti ryšį su Gardino pulku ir turėti galimybę naudotis nuo Maišiagalos vedančiais keliais į Širvintas, Ukmergę ir Bartkuškį, lenkams buvo patogesni keliai nuo Bartkuškio ir Žirnavagių, vedantys į Širvintų–Musninkų kelią. Tai galėjo būti Bartkuškio–Skėterių–Užuželio dvaro arba Žirnavagių–Skėterių–Užuželio kaimo keliai, jie abu vedė pro Skėterius bei jų apylinkes ir galėjo būti naudojami tik užėmus šį svarbų ant kalvos esantį kaimą, kuris buvo patogioje gynybai pozicijoje ir rytuose rėmėsi į Pirmojo pasaulinio karo rusų apkasus, naudotus 1915 m. vykusiame Vilniaus mūšyje, o nuo pietryčių, Bartkuškio pusės buvo saugomi pelkėtos žemumos ir palyginti stataus atviro šlaito. Skėterius nuo Užuželio skyrė miškas, gerai maskuojantis jį kontroliuojančių kariuomenių judėjimą. Nuo Užuželių Musninkų link jau buvo galima judėti penktuoju keliu pro Taučiulius ir Mikališkius, arba Mantigališkio dvarą, Kruną ir Dobrolišio dvarą. Šie keliai galėjo būti naudojami tik užėmus Užuželius, tuo metu didesnę kaimą. Didelę reikšmę pozicijai turėjo geriau išvystytas Musninkų–Vindeikių–Gelvonų (šeštas) kelias, Bagaslaviškio–Vėsų vieškeliu buvo galima susisiekti su 4-uoju lietuvių pėstininkų pulku, tiek Pabaisko–Ukmergės kelias, kuriuo buvo galima pasiekti Ukmergę, tiek Veprius, esančius netoli Ukmergės–Kauno trakto, pagrindinės Lietuvos kariuomenės komunikacijos. Šio kelio 4-asis lietuvių pėstininkų pulkas jokių būdu negalėjo prarasti, todėl buvo priverstas dalį pajėgų laikyti savo komunikacijų apsaugai. Tokiu būdu esminiai kovai punktai buvo rytinės Musninkų prieigos su pačiais Musninkais, Skėteriais, Užuželių kaimas, Taučiuliai, o svarbiausia komunikacija – Musninkų–Gelvonų vieškelis.

Lietuvių ir lenkų pajėgos buvo apylygės, jas sudarė pėstininkų pulkai, remiami lauko artilerijos baterijos. Pulkai organizuoti pagal Rusijos kariuomenės struktūrą, taigi buvo trys batalionai po keturias kuopas kiekviename, bendrai numeruotos pulke nuo 1 iki 12. Prie jų dar buvo mokomoji ir sunkiųjų kulkosvaidžių kuopa. Jeigu užduotis viršydavo bataliono pajėgumą, buvo formuojami sustiprinti batalionai, kurių pagrindą sudarydavo vienas batalionas su priskirtomis kuopomis. Artilerijos bateriją sudarė keturi pabūklai. Reikalui esant baterija galėjo būti skaidoma būriais po du pabūklus.

Abi pulko kovinės grupės turėjo kovų patirties, atsakinguose postuose buvo patyrę karininkai.

Lietuvių 4-asis pėstininkų pulkas pradėjo formotis nuo Panevėžio savanorių būrio, vėliau virto atskiruoju batalionu, o per kovas su bermontininkais – 4-uoju Lietuvos karaliaus Mindaugo pulku. Kaip vienas seniausių karinių dalinių dalyvavo kovose su bolševikais ir bermontininkais. Kovų su lenkais laikotarpiu pulkas buvo dislokuotas Vilniuje, dalyvavo jo

gynyboje, atsitraukė į dešinią Neries krantą ir visą laiką dengė Maišiagalos–Musninkų kryptį. Nuo pat pradžių padaliniui vadovavo Jonas Variakojis, 1917 m. baigęs karo mokyklą, kovėsis prieš Austriją–Vengriją, aktyviai dalyvavęs kuriant tautinius dalinius Rusijos kariuomenėje ir nuo pirmų dienų organizuojant Lietuvos kariuomenę. Pulke mūšyje minimas tik I batalionas, matyt, pulko vadas daugiausia tiesiogiai vadovavo kuopoms, užėmusiomis tam tikras pozicijas ar buvusias atsargoje.

Per lemiamas kovas pulkui buvo priskirtas 5-ojo pėstininkų pulko I batalionas, saugojęs komunikacijas, dešimta artilerijos baterija, kovų metu dažnai skaidyta į pirmą ir antrą būrius, ir apie 30 raitelių.

Naugarduko pulkas, kuriam Vidurinės Lietuvos kariuomenėje buvo suteiktas ketvirtas numeris, buvo vienas geriausių 1-osios lietuvių–baltarusių divizijos pulkų, ypač pasižymėjęs kovose su Lietuva, vėliau pavadintas 80-uoju šaulių pulku ir tokiu pavadinimu įėjęs į Lenkijos kariuomenės istoriją. Dar prieš kovas Suvalkijoje rugsėjo pabaigoje atsidūręs Augustave, anot pulko istorijos autorių, pulkas tikėjosi per Kauną paimti Vilnių, tačiau jam teko ne mažiau atsakinga užduotis – dalyvauti garsiajame Gardino tvirtovės apeinamajame manevre per lietuvių pozicijas pro Seinus, Druskininkus, Lydos link. Tokiu būdu pulkas atsidūrė Želigowskio kariuomenės branduolyje, kartu su Gardino pulku formuodamas pplk. Rybickio vadovaujamą

2-ąją (Gardino) brigadą. Spalio 2 d. pulkas dalyvavo defiliadoje Lydoje, o jau spalio 6 d. žygiavo į Vilnių⁵. Užėmus Vilnių brigadai buvo suteiktas 2-osios Vidurinės Lietuvos pėstininkų brigados pavadinimas. Naugarduko pulkas, kurį laiką buvęs rezerve, vėliau dalyvavęs kovose kartu su Minsko pulku kairiajame Neries krante prie Rykantų, spalio 17 d. persikėlė į dešinįjį Neries krantą, kur patyrė nuostolių nuo lietuvių aviacijos (I batalionas). Lietuviams išvysčius puolimą pietiniame sparne, prie Trakų, pulkas sėkmingai dalyvavo kovose šiame bare. Tik spalio 20 d. rengiantis didesniai puolimui, juos pakeitė Minsko pulkas. Jie persikėlė į dešinįjį krantą ir užėmė jame kraštinę kairiąją poziciją ties Kena–Blahodatne–Dūkštu. Pulke buvo tik 500 durtuvų, 22 kulkosvaidžiai ir du minosvaidžiai⁶.

Pulkui vadovavo pulkininkas leitenantas Bolesławas Waśkiewiczus, paskirtas vadu 1920 m. rugpjūčio 17 d. I batalionui vadovauti operacijos pradžioje vietoj majoro Władysława Oziewicziaus buvo paskirtas kapitonas Lewandowski, II batalionui vadovavo Eugenijus Zabawski, o III – Jurgis (Jerzy) Dąbrowski, prieš tai kovojęs Gardino pulke. Pastebėtina, kad spalio kovose prie Vičiūnų kaimo, į pietryčius nuo Musninkų, žuvo tik ką sidabriniumi *Virtuti Militari* kryžiumi pagerbtas jaunesnysis leitenantas Henrykas Kaweckis. Jis iškilmingai palaidotas Dūkštose. Pulko kovoje paskutiniomis dienomis (lapkričio 20–21 d.) asmeniškai ir tiesiogiai dalyvavo ir 2-osios (Gardino) brigados vadas plk. ltn. Rybickis.

Pulko kairįjį sparną (Neries pakrantes) saugojo 211-asis Panemunės savanorių pulkas (*211 Nadniemeński pulk ochotników*), dalyvavęs lenkams atsikovojuojant Rykantus. Apie aktyvesnį jo dalyvavimą Musninkų mūšyje duomenų neturime, nors lietuvių mūšio aprašymuose prie Užuzelio minimi raiteliai galėjo būti iš šio pulko.

Pulką sėkmingai rėmė 216-ojo artilerijos pulko 2-ojo diviziono penktoji baterija, kuri literatūroje kartais nepelnytai priskiriama 1-ajam lietuvių–baltarusių artilerijos pulkui⁷.

Abi kovinės grupės tik apytikriai įsivaizdavo viena kitą, nors palyginti seniai buvo dislokuotos viena prieš kitą. Lenkai buvo geros nuomonės apie save, manė esą pranašesni kokybiniu požiūriu ir tikėjosi drąsiomis atakomis greitai įveikti lietuvius. Sutikę pasipriešinimą buvo linkę pervertinti savo priešininkų skaičių. O lietuviai realiai vertino situaciją, stengėsi laimėti išnaudodami vietovės privalumus ir tinkamai organizuodami ugnies bei manevro sąveiką.

Lenkų puolimas visu frontu prasidėjo 8 val. ryto lapkričio 17-ąją. 9 val. lietuvių pozicijas ėmė apšaudyti lenkų artilerija, kuriai atsakė lietuvių artilerija. Naugarduko pulkas gavo įsakymą užimti Musninkus. Lenkų pėstininkų puolimą lietuviai fiksavo 11.30 val.⁸ I ir II batalionai, išžygiavę iš Kiemelių, atakavo įtvirtintas pozicijas prie Skėterių kaimo. III batalionas dengė kairįjį sparną ties Kernave–Meiliūnais (*Mejluny*), o dešinįjį – Gardino pulko batalionas. Puolimą rėmė 7-oji lauko artilerijos baterija ir dvi haubicos⁹, o visą brigadą – reikšmingos artilerijos pajėgos – artilerijos grupė, vadovaujama kapitono Sarnako (12 lauko pabūklų ir 2 sunkieji). Greičiausiai minėta 7-oji baterija buvo grupės sudėtinė dalis.

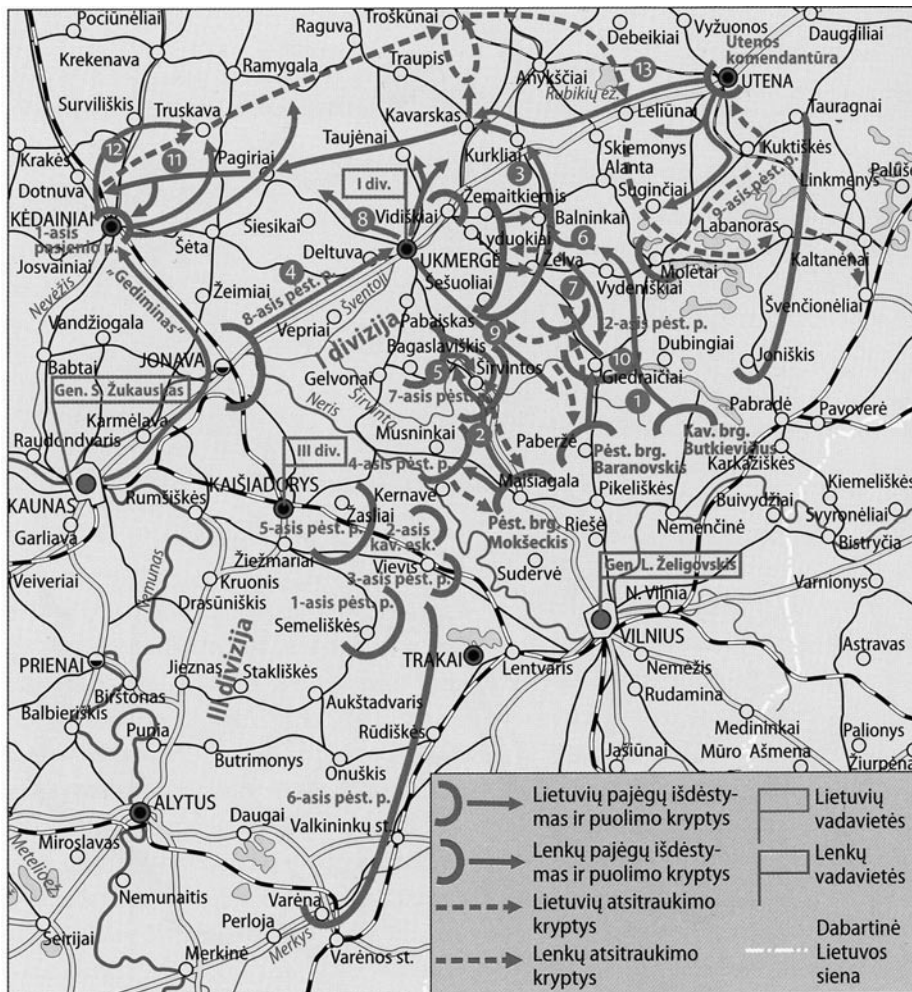
1 pav. Pulkininkas leitenantas Edvardas Adamkevičius, vadovavęs Lietuvos kariuomenei Širvintų–Giedraičių–Musninkų mūšyje 1920 metais. 1921 m. *Viliaus Kavaliausko kolekcija.*

I batalionas, kuriam vadovavo tik ką atvykęs kapitonas Lewandowski, puolė Skėterių poziciją iš rytų (šaltinyje rašyta vakarų) (bazė Užblendžiuose (*Użyblindzie*), į rytus nuo Bartkuškio) ir pietų: šia kryptimi lietuvius supo 2-oji kuopa, atžygiavusi pro Papiernią–Bartkuškį. Tačiau lenkų pajėgoms nepavyko per visą dieną užimti šios pozicijos dėl ypač stiprios lietuvių ugnies, kurios pagrindą sudarė artilerijos pabūklai ir 3–4 kulkosvaidžiai, pastatyti į šiaurę nuo Skėterių esančiose kapinėse¹⁰. Lietuviai mini, kad pirmasis puolimas (11.30 val.) buvo greitai sustabdytas, lenkai atsitraukė į mišką. II batalionas kažkodėl puolime nedalyvavo, buvo rezerve Plikiškėse (*Plekiszki*). Apie 16 val. pastebėta jėgų koncentracija, tačiau puolimu ji nevirto¹¹. Puolimo pabaigoje lenkai atsitraukė į Papiernios–Užblendžių–Žarnavagių liniją¹². Lenkų nesėkmę lapkričio 17 d. puolime nulėmė nepakankamos pajėgos (lenkai teigia, kad batalione buvo tik 150 karių) ir I bataliono kuopų vadų žūtis.

Lapkričio 18-osios rytą lenkai lietuvių Skėteriuose nerado. Lietuviai išvyko dar 17 d. vakare, apie 23 val., nes gavo įsakymą iš divizijos vado Edvardo Adamkevičiaus (1 pav.), kuris savo ruožtu reagavo į 7-ojo pulko atsitraukimą¹³. 4-asis mindaugėnų pulkas apie 2 val. nakties, jau lapkričio 18 dieną, įsitvirtino naujose pozicijose Ramoniškės–Musninkai–Levaniškis¹⁴. Lietuviams pasitraukus iš Skėterių pozicijos, lenkų padėtis reikšmingai pagerėjo, nes buvo įveikta 1915 m. įtvirtinta linija, be to, atvyko ulonų pulkas (greičiausiai 211-asis Panemunės savanorių pulkas). Ryte lietuviai karštligiškai stiprino Musninkų poziciją ties kaimais Kaupliškis–Trapiškis–Bajariškis, prie minėto gynybai tinkamo griovio. Lietuvių štabas

atsitraukė į Vinkšnabracčio–Pasodninkų (*Posadniki*) rajoną¹⁵, apie 10 km į šiaurės vakarus nuo Musninkų, taip saugodamiesi galimo apėjimo, bet kartu prarasdami galimybę greitai reaguoti į besikeičiančią situaciją. Tą pačią naktį prie 4-ojo pėstininkų pulko I bataliono pozicijų pasirodė trys 7-ojo pulko kuopos. Jos buvo pamaitintos, sudarytos sąlygos pailsėti ir ryte nusiųstos į jų pulko pozicijas. Lapkričio 18-osios rytą apie 9 val. lenkų I batalionas, beveik priėjęs Musninkų miestelį, sutiko apkasus kasančią 5-ąją lietuvių kuopą. 4-ojo pulko vadas liepė I batalionui ir artilerijai apšaudyti puolančius lenkus (reikia manyti, iš kairiojo lietuvių sparno). Šios priemonės buvo rezultatyvios ir apie 12 val. lenkų batalionas, bijodamas būti apsuptas, apsikasė į rytus nuo Daubariškių (*Dowbariszki, Dalbaryszki*), lietuvių pozicijas ir pačius Musninkus apšaudė iš artilerijos (greičiausiai nuo Užušilių) tiek dieną, tiek ir naktį, trukdydami kasti apkasus. Apie 19 val. organizuotas dar vienas puolimas¹⁶, tačiau tikriausiai vien dėmesio atitraukimui. Lenkų vadovybė padarė išvadą, kad frontalinis puolimas nieko neduos. Lapkričio 18-osios vakare batalionas persigrupavo, kairįjį sparną palikdamas ulonams, tiesiogiai puolant I bataliono pajėgomis, o išlaisvintam III batalionui pavedant pulti iš šiaurės rytų, nuo Taučiulių, kur buvo Gardino pulko kuopa. II batalionas ir toliau liko rezerve. 216-ojo lauko artilerijos pulko 5-oji artilerijos baterija, vadovaujama j. ltn. Mikalojaus Pac-Pomarnackio¹⁷, buvo dislokuota į vakarus nuo Užušilių (*Užużele*)¹⁸ ir pagal sumanymą turėjo paremti Gardino pulko kuopą Taučiuliuose. Taigi puolimo sėkmė priklausė nuo sėkmingo apeinamojo manevro iš šiaurės rytų ir III bataliono. Lietuviai savo kovos veiksmų žurnale minėjo, kad lenkų artilerija neleido 1-ajai kuopai kasti apkasų, o 16.30 val. nesėkmingai bandė užimti Levainių dvarą. Tikriausiai čia veikė Gardino pulko kairiojo sparno kariai, nes Naugarduko pulko atsakomybės rajonas buvo piečiau, ir jie vykdė persigrupavimą Skėterių–Užušilių apylinkėse.

Lapkričio 19 d. 8 val. (lietuvių duomenimis, 7.30) lenkai pradėjo pulti iš jau minėtų Užušilių Musninkų kryptimi. Lietuviai manė, kad puola du lenkų batalionai, nors puolė tik vienas¹⁹. Lenkų bataliono priekinę saugą sudarė 11-oji kuopa, o 10-oji dengė dešiniąjį bataliono sparną nuo Taučiulių pusės, nes kaip tik naktį Gardino pulko kariai atsitraukė²⁰. Tik pasiekus Mangališkių (*Mantygaliszki*) dvarą, lenkai iš Taučiulių pusės išgirdo kulkosvaidžių traškėjimą ir taikli artilerijos ugnis sudaužė lauko virtuvę bei kulkosvaidžio vežimaitį. 10-ajai kuopai liepta Taučiulius atsiimti ar bent sulaikyti lietuvių jėgas, o III bataliono vadas su likusiais kariais skubėjo Musninkų link. 10-osios kuopos veiksmus visą laiką rėmė 5-oji artilerijos baterija. Lietuvių duomenimis, ji ne tik apšaudė lietuvių artileriją, bet ir štabą (greičiausiai I bataliono). Lietuviai pastebėjo, kad didelė dalis lenkų artilerijos sviedinių nesprogo²¹. 12.30 val. lietuvių pozicijas Taučiuliuose atakavo trys lėktuvai, jie apmėtė gynėjus bombomis, bet nepadarė jokių nuostolių, o lenkų artilerijos ugnis privertė lietuvių artileristus pakeisti poziciją²². Tuo metu kiti lenkų kariai judėjo į vakarus (lietuvių duomenimis, apie 11 val.): pasiekę Krunų kaimą išsiskleidė puolimui – keliu toliau puolė 11-oji kuopa, dešiniąjį sparną dengė ir lietuvius supo 9-oji, o rezerve liko 12-oji kuopa. Išstūmus lietuvių sargybą iš Dobroliškių dvaro, lenkai pateko

2 pav. Širvintų–Giedraičių–Musninkų operacijos 1920 m. lapkričio 17–24 d. schema. Parengė Karolis Zikaras. *Žymiausi Lietuvos kariuomenės mūšiai ir karinės operacijos, Vilnius, 2013.*

į koncentruotą lietuvių lauko ir sunkiosios artilerijos bei kulkosvaidžių ugnį (apie 800 m atstumu), tad apie puolimą nebuvo galima net svajoti²³. Bataliono vadas ėmėsi rizikingo plano – pavedęs 11-ajai kuopai pulti toliau Musninkų kryptimi, 9-ajai kuopai liepė apeiti lietuvių pozicijas iš šiaurės, tačiau pasirodė, kad lietuvių pozicijos yra ypač gerai parengtos, šaudymo sektoriai išvalyti, ir 9-ajai kuopai, vadovaujamai Jano Lokucijewskio, užduoties įvykdyti nepavyko. Tada iš Taučiulių grįžusi 10-oji kuopa palikta rezerve, o išlaisvintai 12-ajai kuopai, vadovaujamai Bernardo Jasińskio, duota užduotis dar labiau iš šiaurės apsupti lietuvius, užimant Mikailiškį (*Michaliszki*). Tačiau ir ši ataka nepavyko, lietuvių kulkosvaidžiai laisvai apšaudė visą plotą iki lenkų apkasų, o lenkų artilerija nepaleido nė vieno šūvio. Puolimas įstrigo (2 pav.).

Kairiajame lenkų sparne, I bataliono pozicijose taip pat būta aktyvumo, matyt, siekta

apeiti lietuvių pozicijas iš pietų trečiuoju keliu. Apie 11.30 val. lenkų pajėgos puolė Kunigiškius (į pietus nuo Musninkų, dabar Kunigiškiai I), tačiau buvo sustabdyti.

Kiek pavėluotai, jau temstant, lenkų pulko vadovybė įvedė į mūšį II batalioną, remiamą 5-osios baterijos²⁴ artilerijos ugnies, dviejų sunkiųjų ir keturių lengvųjų kulkosvaidžių²⁵, kuris atakavo Taučiulius. Lietuviai teigia, kad šis puolimas trimis kuopomis prasidėjo 16 valandą. Tuo metu Taučiulius gynė tik 37 kariai. Artilerijos ugnis buvo ypač aktyvi ir taikli, per sprogimų keliamas dulkes nesimatė lenkų puolimo, pataikyta į kulkosvaidį, kitas užsikirto. Teko gintis šautuvų ugnimi, tačiau baigėsi šoviniai, galiausiai neliko ir granatų. 16.30 val. lietuviai iš Taučiulių pasitraukė²⁶. Tuo metu lenkai toliau puolė Musninkų kryptimi. Dar vienai atakai pakilo ir III batalionas, bet tik 12-oji kuopa užėmė lietuvių apkasus Mikailiškyje. Aprimus kovoms prie Musninkų, 17.30 val. nuspręsta atsiimti Taučiulius, pasitelkiant Musninkuose buvusią kuopą ir buvusią atsargoje (greičiausiai iš 5-ojo pulko I bataliono). Dvi lietuvių kuopos prietemoje priartėjo prie pat Taučiulių kaimo, kontratakavo II batalioną ir išstūmė jį iš Taučiulių. Lietuviai manė, kad jiems pavyko išstumti du lenkų batalionus, 7 kuopas, apie kurių atvykimą į 4-ojo pulko barą 17.30 val. pranešė 7-ojo pulko vadas, informaciją sužinojęs iš belaisvių²⁷, tačiau greičiausiai ten būta tik II bataliono. Paimta 14 lenkų belaisvių, šautuvų ir šovinių, frontas atstatytas. Su lenkų pėstininkais į Plikiškius (lenkų artileristų tekste *Pilwizski*) atsitraukė ir 5-oji baterija, per tą dieną paleidusi 600 šūvių²⁸. Tokiu būdu nakties sąlygomis III bataliono dešinysis sparnas liko neapsaugotas. Tuo pasinaudodami lietuvių kariai naktį užklupo lenkus, sakydamiesi esą iš Gardino pulko, ir visą 12-ąją kuopą paėmė į nelaisvę (liko tik 10 karių)²⁹. Nepaisydamas to, III batalionas ir toliau laikėsi užimtose pozicijose, netgi užėmė Trapiškius (*Trapiszki*). Tik gavus pulko vado įsakymą, atsitraukta į pradines pozicijas³⁰.

Naktį iš lapkričio 19-osios į 20-ąją lenkai vėl suaktyvėjo kairiajame sparne, ir rytų, ir pietryčių, kur gynėsi 5-oji kuopa. Pagal lietuvių duomenis, buvo atremti net du puolimai. 7.30 val. vėl pulta, šį kartą puolimą derinant su 9 val. puolimu Michališkėse, kur gynėsi lietuvių mokomoji ir 1-oji kuopos. 10 val. puolimas vėl pasuko Musninkų kryptimi, 1-osios kuopos bare. Pėstininkus palaikė lenkų artilerija, tuo metu, matyt, jau šaudžiusi iš naujų pozicijų Plikškiuose, tačiau jos ugnis buvo išsklaidyta į kelis taikinius. Lietuviams vėl pasisėkė, nes lenkų artilerija buvo prasta. Šis puolimas lietuviams buvo pavojingas, nes atsitraukus 7-ojo pulko kariams, kairysis 4-ojo pulko sparnas nebuvo pridengtas. Vis dėlto 12.30 val. puolimas baigėsi³¹.

Tuo metu suintensyvėjo lenkų puolimas kairiajame sparne, kur gynėsi 6-oji lietuvių kuopa. Ją bombomis apmėtė trys lėktuvai, vėliau ėmė šaudyti ir artilerijos baterija. Lietuviai atsitraukė į Rusokus³².

14.50 val. lenkai pradėjo puolimą Rumiškių (šiuo metu neidentifikuojama vietovė) kryptimi, o 15 val. – 9-osios kuopos gynybos ruože, tačiau juos sustabdė artilerijos ugnis³³. 15.15 val. lenkai trijų kuopų pajėgomis (greičiausiai II bataliono, veikusio iš Užušilių) vėl puolė Taučiulius ir juos užėmė. 1-oji lietuvių kuopa išsibėgiojo, todėl nusiųstas 7-asis kuopos

būrys Taučiulių atkovoti negalėjo. Šis uždavinys buvo pavestas 3-iajai kuopai, prie kurios prisijungė dalis sumuštos 1-osios kuopos, tačiau apie jo rezultatus nėra žinoma nieko tikro. Tik vėlai, jau praktiškai naktį pavyko užimti Taučiulius ir net Užušilius³⁴. Lapkričio 20 d. vakare į Musninkus atvyko kariuomenės vadas generolas Žukauskas, kuris informavo, jog dalis grobio, paimto Širvintose, bus perduota 4-ajam pėstininkų pulkui, kad 5-asis pėstininkų pulkas prie Čiobiškio bus paliktas atsargoje, ir planuojamas kontrpuolimas laukiant paliaubų, kurios turėjo įsigalėti lapkričio 21 d. 8 val. ryto.

Tą patį vakarą lenkai organizavo dar du puolimus. 22.30 val. vėl buvo puolami Musninkai, 7-oji lietuvių kuopa buvo priversta atsitraukti į juos. Apie 2 val. lenkai apleido Kiemelius ir Skėterius, tačiau jų niekas nepersekiojo, ir tikriausiai lenkų brigados vado intencija minėti kaimai buvo vėl užimti.

Šioje vietoje informacija, pateikta atsiminimuose ir oficialiuose dokumentuose, skiriasi, ne tiek pačios žinios, kiek datavimas. Tai galima paaiškinti politinėmis aplinkybėmis – siekta lapkričio 21 d. įvykius „sutalpinti“ iki paliaubų numatyto ugnies nutraukimo laiko, ir tai darė abi pusės. Iš tiesų informaciją apie ugnies nutraukimą 4-asis pulkas iš divizijos vado gavo dar 2.30 val.

Lietuviai rengėsi atgauti lapkričio 17 d. ryte turėtas pozicijas. Buvo suformuotos dvi puolimo grupės. Dešinioji, kurią sudarė II batalionas (5-oji, 6-oji, 7-oji ir 8-oji kuopos), 15 kulkosvaidžių, dešimtos baterijos 2-asis būrys ir 13 raitelių, vadovaujamų kapitono Andrašūno, lapkričio 21 d. 4 val. ryto turėjo susikcentruoti Kunigiškėse ir 5 val. pajudėti senųjų įtvirtinimų Romaniškiai (dabar Ramoniškiai) – Pajuodžių dvaras link; juos užėmus toliau persekioti priešą. Kairioji vora, kurią sudarė tikriausiai I bataliono (1-oji, 2-oji, 3-ioji ir 9-oji) kuopos, 14 kulkosvaidžių ir 13 raitelių, pirmasis 10-osios baterijos būrys, vadovaujamas kapitono Vidugirio, turėjo 4 val. susikcentruoti Taučiulių rajone, pridengti kairįjį sparną Užušiliuose ir iš ten žygiuoti senosios apkasų linijos Skėteriai–Pajuodžiai link. Pulko rezerve buvo paliktas 5-ojo pėstininkų pulko I batalionas, atsargos ir mokomoji kuopos.

Atsiminimuose teigiama, kad puolimas realiai prasidėjo 6 val. ryto. Dokumentuose nurodomas gerokai vėlesnis laikas. 4-asis pulkas pradėjo pulti tik 12.30 val., gavęs patikinimą, kad jį parems 5-ojo pėstininkų pulko batalionas, o gal ir du, be to, buvo pažadėta artilerijos parama iš kairiajame Neries krante esančios 6-ojo pulko baterijos. 15.30 val. nusiūsti 3-iojo pulko žvalgai priešų nerado iki pat Kernavės, o 4-ojo pulko žvalgai susidūrė su priešu ir patyrė nuostolių.

Paliaubų įsigaliojimo metu lenkų Naugarduko pulkas buvo užėmęs panašias pozicijas kaip lapkričio 19 d. puolimo išvakarėse, nuo Užušilių dešinėje (2-asis batalionas) iki Daubariškių–Viršuliškių kairėje (I batalionas), centre įsitvirtinant III batalionui. Lietuviai netikėtai puolė 21 d. brėkstant, staigiai apėjo kairįjį lenkų sparną iš pietų, išstūmė I bataliono sargybas, užėmė Viršuliškes (7 val.), ir atakavo III bataliono pozicijas. 9.40 val. I batalionas apleido Paspėrius. Tuo metu lietuviai suaktyvėjo ir šiauriniame sparne, siekdami atsiimti Skėterius. Jiems pavyko užimti tiek Užušilius, tiek Skėterius. Jie susikovė su lenkais 128 aukštumoje. III lenkų batalionas

pasijuto supamas, I bataliono karius jie palaikė lietuviais ir skubiai evakavosi iš Kaimynų (*Kiejmińce*), kur buvo pulko štabas ir gurguolė. Kaimynų kaime įvyko lemiama kova: beviltiškoje atakoje dalyvavo pulko adjutantas ir štabo seržantas Adamusas, jau paleistas iš tarnybos. Pulko likučiai atsitraukė į Plikiškes, iš kur brigados vadas pulkininkas Rybickis dar bandė priversti lenkus kontratakuoti, tačiau lietuviai jau įsitvirtino Skėterių pozicijoje ir frontas sustojo Skėterių–Kaimynų–Viršuliškių–Vičiūnų linijoje³⁵, kuri tapo demarkacine linija ir neformalia Lietuvos–Lenkijos siena. Naugarduko pulkas iki pat prijungimo prie Lenkijos saugojo demarkacinę liniją pradžioje tose pačiose vietose, o nuo 1921 m. – nuo Rūdiškių iki Rykantų³⁶. Anot lietuvių, numatytas pozicijas lietuviai paėmė jau 9.30 val., t. y. tik 30 minučių po paskelbto paliaubų laiko, lenkų duomenimis, – kiek vėliau. Bet koku atveju lapkričio 21-osios rytą lietuvių kariai užėmė visas numatytas ir gynybai tinkamas pozicijas, nors patyrė nemažai nuostolių – daug karių buvo sužeista.

Paskutinę karo dieną lietuviai į nelaisvę paėmė 29 karius, žuvo 2, vienas karininkas ir 17 kareivių buvo sužeisti.

Šis mūšis parodo kelis svarbius dalykus. Pirmiausia tai, kad vietiniai gyventojai rėmė lietuvius. Lenkai nežinojo apie padėtį, o lietuviai visur buvo pasirengę ir greitai reagavo į situacijos pokyčius. Antra, lenkų batalionai veikė savarankiškai, nelabai komunikuodami tarpusavyje, jėgos buvo skaidomos, rezervai naudojami pavėluotai. Neaišku, kodėl tokioje svarbioje vietoje neišnaudotas 211-asis ulonų pulkas, pavedant jam pasyvią sparno apsaugą. Kyla klausimas, ką veikė 10-oji lenkų kuopa Taučiuliuose. 4-oji 216-ojo artilerijos pulko baterija visą tą laiką buvo dislokuota Gričiūnuose (*Gryciuny*), šiuo metu neegzistuojančioje vietovėje netoli dabartinės Gudulinės, apie 2 km į šiaurės vakarus nuo Maišiagalos. Didesnės artilerijos pajėgos Musninkų bare pasitelktos tik 17 d., vėliau paliekant vieną bateriją, kas iš esmės nesudarė ugnies persvaros. Tokiu būdu vieno geriausių pulkų ir artilerijos potencialas išbarstytas antraeilėms užduotims, todėl nepavyko pasiekti reikalingos jėgų koncentracijos puolimo kryptimi, nebuvo sąveikos su I batalionu. O lietuviai pasiekė visus reikalingus rezultatus, gynybą parengtose pozicijose derindami su manevru, nebijodami prireikus atsitraukti, o progai pasitaikius – atsiimti prarastų pozicijų.

Lapkričio 21 d. įvykių datavimas yra svarbi politinė aplinkybė. Vėliau lietuviai oficialiai kaltinti, kad nesilaikė paliaubų, todėl tinkamas įvykių datavimas, šiais laikais politiškai nebesvarbus, kariniu požiūriu yra reikšmingas. Deja, vienareikšmiškai atsakyti, kada viskas tiksliai vyko lapkričio 21 d., šiuo metu dar negalime, reikia detalesnių abiejų pusių duomenų.

4-asis pėstininkų pulkas paskutinėse kovose su Želigowskio kariuomene parodė ypač gerus rezultatus, todėl galima tik pritarti Vytautui Lesčiui, kad Širvintų–Giedraičių mūšis turėtų būti vadinamas Musninkų–Širvintų–Giedraičių mūšiu, nes šios kovos nusipelno didžiausios pagarbos ir gali būti įtrauktos į Lietuvos kariuomenės reikšmingiausių pergalių sąrašą (3 pav.).

3 pav. Paminklas Lietuvos kariams, žuvusiems 1920 m. Širvintų–Giedraičių–Musninkų mūšyje. 1932 m. *Molėtų krašto muziejus*.

Prof. dr VALDAS RAKUTIS
the General Jonas Žemaitis Military Academy

The Actions of the Fourth Infantry Regiment in the Battle of Širvintos–Giedraičiai in 1920

Summary

The article examines the combat actions carried out in the responsibility bar of the Fourth Infantry Regiment of the Lithuanian Armed Forces at Musninkai in 17–21 days of November, 1920. The main Lithuanian opponent was the Fourth Naugardukas Infantry Regiment of the Middle Lithuanian Army (former the First Lithuanian Belarusian Division). This Fourth Naugardukas Infantry Regiment was one of the best units in the Zeligowski Army. The documentary analysis of military operations by the Lithuanian Armed Forces, the archival sources, memoirs and the history of the Polish Army troops published in 1928–1932, have been used for this research. In the preparation of the article there was made a thorough identification of the battlefield place names on the map and in the area. These sources and methodology made it possible to grasp the intentions of the both sides leaders, to identify more precisely the

specific combat units of the battle, to perform a more qualitative analysis of the military action theater. The success of Lithuanians was determined not by the number of defenders (forces were similar), but by a well-utilized area, an internal communication network, an adequate combination of positional defense and maneuver, the interaction of artillery and infantry actions, and a high motivation of soldiers. The active assault made by Polishes did not have in such a case necessary force overbalance, the infantry battalions acted separately, they failed to reach the required necessary force concentration in the assault direction. There was lack of real interaction between the Naugardukas and the Gardinas Infantry Regiments. Both combat groups demonstrated high tactical readiness, so we would agree with the opinion of Vytautas Lesčius to name the battles of October–November, 1920 as the Širvintos–Giedraičiai–Musninkai battle.

¹ G. Surgailis, *Lietuvos pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas*, Vilnius, 2016.

² Paskutinės kautynės su lenkais, *Karys*, 1928, nr. 24, p. 455.

³ Prieiga per internetą: <https://aina.lt/4-ojo-pestininku-lietuvos-karaliaus-mindaugo-pulko-leidinys-senoliutakais>. [žr. 2017 09 12].

⁴ 1920 10 20 Lenkijos URM instrukcija Lietuvos reikalams, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 21, b. 4, l. 47–50.

⁵ *Zarys dziejów wojennych 80 pulku strzelców Nowogrodzkich, z polecenia biura historycznego opracował porucznik Ludwik Jendrzejczyk*, Warszawa, 1930, s. 47.

⁶ Ten pat, p. 51.

⁷ Dzieje historii wojennej pulków polskich, II seria: *29 pułk artylerji polowej. Zarys historii wojennej 29 litewsko–białoruskiego pułku artylerji polowej* (toliau – *Zarys historii wojennej 29 litewsko–białoruskiego pułku artylerji polowej*), z polecenia wojskowego biura historycznego opracował kapitan Henryk Spaltenstein, Warszawa, 1930, s. 28–31.

⁸ G. Surgailis, min. veik., p. 101.

⁹ *Zarys dziejów wojennych 80 pulku strzelców Nowogrodzkich*, s. 51.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ G. Surgailis, min. veik., p. 101.

¹² *Zarys dziejów wojennych 80 pulku strzelców Nowogrodzkich*, s. 51.

¹³ G. Surgailis, min. veik., p. 101.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Ten pat, p. 102.

¹⁷ *Zarys historii wojennej 29 litewsko–białoruskiego pułku artylerji polowej*, s. 29.

¹⁸ *Zarys dziejów wojennych 80 pulku strzelców Nowogrodzkich*, s. 51–52.

¹⁹ Paskutinės kautynės su lenkais, *Karys*, 1928, nr. 24, p. 455.

²⁰ *Zarys dziejów wojennych 80 pulku strzelców Nowogrodzkich*, s. 51–52.

²¹ G. Surgailis, min. veik., p. 102.

²² Paskutinės kautynės su lenkais, *Karys*, 1928, nr. 24, p. 455.

²³ *Zarys dziejów wojennych 80 pulku strzelców Nowogrodzkich*, s. 52.

- ²⁴ *Zarys historii wojennej 29 litewsko–białoruskiego pułku artylerji polowej*, s. 30.
- ²⁵ G. Surgailis, min. veik., p. 102.
- ²⁶ Paskutinės kautynės su lenkais, *Karys*, 1928, nr. 24, p. 455.
- ²⁷ Ten pat.
- ²⁸ *Zarys historii wojennej 29 litewsko–białoruskiego pułku artylerji polowej*, s. 30.
- ²⁹ Lietuvių šaltiniuose informacijos apie tai nėra, greičiausiai kuopos sunaikinimas sietas su Taučiulių išvadavimu, vykusiu tuo pačiu metu.
- ³⁰ *Zarys dziejów wojennych 80 pułku strzelców Nowogrodzkich*, s. 52–53.
- ³¹ G. Surgailis, min. veik., p. 103.
- ³² Čia vadinami Rüsteikiškiais, žr. ten pat, p. 104.
- ³³ Ten pat.
- ³⁴ Ten pat.
- ³⁵ *Zarys dziejów wojennych 80 pułku strzelców Nowogrodzkich*, s. 54–55.
- ³⁶ Ten pat, p. 55.